

УДК 343.3/7;341.4

Владислав Геннадійович КУНДЕУС,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права

та кримінології факультету № 6

Харківського національного університету внутрішніх справ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2430-5437>

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «НАСИЛЬСТВО» ЯК КВАЛІФІКУЮЧОЇ ОЗНАКИ УГОНУ АБО ЗАХОПЛЕННЯ ПОВІТРЯНОГО СУДНА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННІ, ПЕРЕДБАЧЕНОМУ ЧАСТИНАМИ 2, 3 СТ. 278 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Кримінальна відповідальність за угон або захоплення повітряного судна встановлюється ст. 278 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Одними із кваліфікуючих ознак вказаного кримінального правопорушення є угон або захоплення повітряного судна, що поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (ч. 2 ст. 278 КК України), та угон або захоплення повітряного судна, що поєднані з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (ч. 3 ст. 278 КК України).

Поряд з тим, що поняття «насильство» в законодавстві про кримінальну відповідальність відсутнє, термін «насильство» в Особливій частині КК України вживається в двох випадках: як термін, що охоплює собою «насильство» без визначення його видів, тобто те насильство, де обсяг його ознак не конкретизований статтями КК України, та насильство, де обсяг його ознак конкретизований окремими статтями КК України, наприклад: домашнє насильство (фізичне, психологічне, економічне насильство), сексуальне насильство. В цілому, у науковій літературі насильство визначають як дію або бездіяльність однієї людини стосовно іншої, що завдає шкоди здоров'ю, як фізичному, так і психічному, принижує почуття честі й гідності [1, с. 255]. На погляд І. В. Самощенко в КК України поняття «насильство» не використовується у якомусь іншому сенсі, крім сенсу фізичного впливу на людину (особу, особистість) [2, с. 94]. Традиційно під поняттям «насильство» в доктрині кримінального права розуміють насильство двох видів: фізичне та психіч-

не [3, с. 42; 4, с. 139; 5, с. 62]. Як зазначає О. В. Олішевський: «До фізичного насильства, з точки зору семантики, слід відносити вплив на тілесну недоторканність, здоров'я чи життя особи проти, поза, а в деяких випадках за її волею шляхом використання фізичної сили людей чи тварин, технічних засобів, уражуючих факторів і властивостей інших об'єктів матеріального світу або різних явищ природи» [5, с. 62]. О. М. Гумін вважає під фізичним насильством умисне порушення фізичного здоров'я чи посягання на життя (фізичні блага), тобто сутність фізичного насильства полягає у нанесенні однією особою іншій побоїв, тілесних ушкоджень, незалежно від тяжкості та заподіяння смерті [6, с.71]. Отже, поняттям «фізичне насильство» охоплюються як певні види фізичного впливу на особу (удари, побої тощо) так і наслідки такого впливу у вигляді шкоди для життя чи здоров'я особи (смерть, тілесні ушкодження). В кримінальному праві залежно від того, яких тілесних ушкоджень було завдано чи яким способом насилля було вчинене, воно може визнаватися таким, що не є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого або таким, що є небезпечним для життя і здоров'я потерпілого. Пленум Верховного суду України у своїй постанові від 06 листопада 2009 року № 10 «Про судову практику про злочини проти власності» зазначив, що під насильством, що не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого розуміють умисне заподіяння легкого тілесного ушкодження, що не спричинило короточасного розладу здоров'я або незначної втрати працездатності, а також вчинення інших насильницьких дій (завдання удару, побоїв, незаконне позбавлення волі) за умови, що вони не були небезпечними для життя чи здоров'я в момент заподіяння. Небезпечне для життя чи здоров'я насильство - це умисне заподіяння потерпілому легкого тілесного ушкодження, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності, середньої тяжкості або тяжке тілесне ушкодження, а також інші насильницькі дії, які не призвели до вказаних наслідків, але були небезпечними для життя чи здоров'я в момент їх вчинення. До них слід відносити, зокрема, і насильство, що призвело до втрати свідомості чи мало характер мордування, придушення за ший, скидання з висоти, застосування електроструму, зброї, спеціальних знарядь тощо [7].

Психічне насильство в кримінальному праві – це суспільно-небезпечний, протиправний та умисний вплив на психіку і психічні процеси особи або групи осіб, що здійснюється з ворожих, негативіських чи інструментальних мотивів проти, всупереч або поза волею таких осіб, що завдає чи може завдавати фізичної або психіч-

ної шкоди [8, с. 137]. Розглядаючи зміст психічного насильства як кримінально-правової категорії Г.М. Собко робить висновок, що: «психічне насильство – це передбачена КК України суспільно небезпечна умисна інформаційна дія спрямована на психіку іншої особи з метою придушення, підкорювання волі та здатності на вільне самовираження, яке спрямовано на тимчасову нейтралізацію свідомості, шляхом: погрози застосування фізичного насильства до потерпілої особи або до близьких родичів, погрози пошкодження чи знищення майна, примусу, примушування, тероризування, впливу, гіпнозу, обману чи довірчого ставлення, що завдало або могло завдати шкоду емоційному стану, здоров'ю, соціальним, економічним або політичним інтересам, порушення її особистої недоторканості, а також заподіяти психічні травми потерпілій особі» [9, с. 769]. Стосовно «насильства» як кваліфікуючої ознаки кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2, ч. 3 ст. 278 КК України, в літературі вказують, що психічне насильство виражається в погрозі застосування такого ж за характером фізичного насилля [10, с. 546; 11, с. 769]. Слід вказати, що ч. 2 та ч. 3 ст. 278 КК України встановлюють відповідальність за угон або захоплення повітряного судна «поєднані із насильством» і не передбачають в диспозиціях слів «погроза застосування насильства». В цьому зв'язку, Г.М. Собко вважає, що у випадках, коли поряд з терміном «насильство» не вживаються слова «загроза застосування насильства», то поняттям «насильство» охоплюється як фізичне, так і психічне насильство [12, с.228]. Ми згодні із такою позицією і вважаємо, що поняттям «насильство» як кваліфікуючої ознаки угона або захоплення повітряного судна у кримінальному правопорушенні, передбаченому ч. 2, ч. 3 ст. 278 КК України, охоплюється фізичне насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (ч. 2 ст. 278 КК України) та насильство, яке є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (ч. 3 ст. 278 КК України), а також і психічне насильство, яке виражається в погрозі застосування такого ж за характером фізичного насильства. З урахуванням цього слушною виявляється позиція І. В. Самощенка, який зазначає, що погроза насильством, небезпечним для здоров'я, – це погроза спричинення тяжких тілесних ушкоджень, небезпечних для здоров'я, середньої тяжкості тілесних ушкоджень і погроза нанесенням легких тілесних ушкоджень, що спричинило короточасний розлад здоров'я або незначну втрату працездатності. Погрозами насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я, охоплюються погрози нанесенням легких тілесних ушкоджень, що не спричинили короточасного розладу здоров'я

або незначної втрати працездатності, а також нанесення ударів, побоїв, мордування, викрадення, незаконного обмеження чи позбавлення волі; вчиненням інших насильницьких дій [2, с. 94].

Слід вказати, що захоплення повітряних суден є актом незаконного втручання у діяльність цивільної авіації. Відповідальність за такі дії передбачена широким колом міжнародних документів. Зокрема, це: Конвенція про правопорушення та деякі інші дії, вчинені на борту повітряного судна від 14.09.1963 року, Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 16.12.1970 року, Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації від 23.09.1971 року, Додаток 17 до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію 1944 року «Безпека. Захист міжнародної цивільної авіації від актів незаконного втручання», а також іншими міжнародними актами. Так, ст. 11 Конвенції про правопорушення та деякі інші дії, вчинені на борту повітряного судна від 1963 року визнає злочином незаконне захоплення повітряного судна у випадку вчинення його за допомогою насильства або погрози насильством [13]. Стаття 1 Конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 року визнає злочином незаконне захоплення повітряного судна у випадку вчинення його шляхом насильства або погрози застосування насильства чи шляхом будь-якої іншої форми залякування [14]. Стаття II Пекінського протоколу 2010 року зазначає, що будь-яка особа вчиняє злочин, якщо ця особа захоплює повітряне судно або здійснює над ним контроль шляхом насильства, або погрози застосування насильства, або будь-якої іншої форми залякування [15]. Отже, у міжнародних документах відповідальність за захоплення повітряного судна встановлюються у випадку, якщо захоплення повітряного судна вчиняються із використанням насильства або погрози насильством чи шляхом будь-якої іншої форми залякування.

Таким чином, із врахуванням теоретичних поглядів в теорії кримінального права щодо поняття «насильство» та положень міжнародних документів щодо захоплення повітряного судна, можливо стверджувати, що поняттям «насильство» як кваліфікуючої ознаки уgonу або захоплення повітряного судна (ч. 2, ч. 3 ст. 278 КК України), охоплюється як фізичне насильство, так і погроза його застосування, що виражається в погрозі застосування такого ж за характером фізичного насилля.

Під поняттям уgon або захоплення повітряного судна, що поєднані з насильством, яке не є небезпечним для життя чи здо-

ров'я потерпілого (ч. 2 ст. 278 КК України) слід розуміти угон або захоплення повітряного судна, що поєднані з застосуванням фізичного насильством, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого або погрозою його застосування. Під поняттям угон або захоплення повітряного судна, що поєднані з насильством, що є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого (ч. 3 ст. 278 КК України) - угон або захоплення повітряного судна, що поєднані з застосуванням фізичного насильства, яке є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого або погрозою його застосування.

Список бібліографічних посилань

1. Лісниченко Л. Кримінально-правова характеристика грабежів і розбійних нападів/ Лілія Лісниченко // Підприємництво, господарство і право. 2019. № 6. С. 253-257.

2. Самощенко І. В. Види погроз за їх змістом / І. В. Самощенко // Науковий вісник Ужгородського Національного університету : серія: Право / гол.ред. Ю.М. Бисага. Ужгород : Видавничий дім «Гельветика», 2018. Т. 2. Вип. 51. С. 93-98.

3. Даниленко Д. О. Насильство як кримінально-правова категорія // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». 2021. № 32. С. 39-44. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2021-32-06>

4. Кушпін В. П. Генезис поняття насильства у теорії кримінального права / В. П. Кушпін // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Юридичні науки. 2014. № 807. С. 137-140. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2014_807_26 (дата звернення: 10.03.2024).

5. Олішевський О. В. Насильство людини над собою: кримінально-правовий аспект / О. В. Олішевський // Вісник Кримінологічної асоціації України. 2022. № 1 (26). С. 62-67.

6. Гумін О.М. Кримінально-насильницька поведінка проти особи / О.М. Гумін. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. С. 48

7. Про судову практику про злочини проти власності: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 06.11.2009 року № 10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09#Text>

8. Даниленко Д. Психічне насильство у кримінальному праві (поняття та ознаки) / Д. Даниленко // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». (34). С. 133-139. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-34-16>

9. Собко Г. М. Кримінально-правові та кримінологічні основи протидії психічному насильству. дис. д-ра юрид. наук. : 12.00.08. Київ, 2020. 791 с.

10. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – [5-те вид., допов.]. – Х.: Право, 2013. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. 2013. 1040 с.

11. Кримінальний кодекс України: Наук.-практ. коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін. / За заг. ред. В. В. Сташиса, В.Я. Тація. – К. : Концерн “Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 1196 с.

12. Собко Г. М. Психічне насильство: кримінологічні та кримінально-правові засади протидії: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 484 с.

13. Конвенція про правопорушення та деякі інші дії, вчинені на борту повітряного судна від 14 вересня 1963 року. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/crimes_ aboard.shtml (дата звернення: 10.03.2024).

14. Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 16 грудня 1970 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_167#Text (дата звернення: 10.03.2024).

15. 2010 PROTOCOL SUPPLEMENTARY TO THE CONVENTION FOR THE SUPPRESSION OF UNLAWFUL SEIZURE OF AIRCRAFT. Done in Beijing, China on 10 September 2010. URL: <http://cil.nus.edu.sg/rp/il/pdf/2010%20Protocol%20Supplementary%20to%201970%20Hague%20Convention-pdf.pdf> (дата звернення: 10.01.2024).